

– BESZÁMOLÓ –

SZÓLÁSSZABADSÁG ÉS BLASZFÉMIA – HATÁRVONALAK A KÜLÖNBÖZŐ KULTÚRÁKBAN

A Magyar Tudományos Akadémia Médiatudományi Kutatócsoportja és a Franciaországi Ösztöndíjasok Egyesülete, a Francia Intézet támogatásával, 2015. október 30-án konferenciát rendezett a Budapesti Francia Intézet auditoriumában *Szólásszabadság és blaszfémia – határvonalak a különböző kultúrákban* címmel. A rendezvényt Franciaország budapesti nagykövete, Éric Fournier nyitotta meg, aki beszédében kifejtette, hogy a szóban forgó témát egyfelől a párizsi *Charlie Hebdo* szerkesztőségében idén januárban történtek adták, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy napjainkban számos háború zajlik a vallási ellentétek okán. A nagykövet után Bartóki-Gönczy Balázs, a Franciaországi Ösztöndíjasok Egyesületének elnöke, a PPKE JÁK doktorandusza mondott köszöntőt, rámutatva arra, hogy az internet korában az egyes kultúrák közötti feszültségek egyre többször kerülnek előtérbe. A konferencia céljaként a közös gondolkodást jelölte meg, a véleménynyilvánítás szabadsága és a blaszfémia erkölcsi – egyes államokban jogi – tilalmának konfliktusa kapcsán. Véleménye szerint a kérdés nem pusztán jogi kategória, azt történelmi, vallásfilozófiai oldalról, illetve más kultúrák szemszögéből is meg kell vizsgálni.

Előadások

Trócsányi László (igazságügyi miniszter, egyetemi tanár, SZTE ÁJK) előadásának kezdő gondolataiban kérdésként vetette fel: korlátozhatja-e a szólásszabadságot a blaszfémia tilalma? Vagyis lehet-e, kell-e büntető-, illetve polgári jogi védelemben részesíteni azt, amit egy adott vallás hívei szent dolognak tartanak? A miniszter szerint még egyazon jogcsaládon belül sem könnyű egyensúlyt és egységes választ találni a kérdésre. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga e tekintetben széles mozgásteret enged a tagállamoknak, óvakodva attól, hogy e területen egységes európai mércét állítson fel. A miniszter hangsúlyozta, hogy a globalizáció idején a különböző népek, eszmék, jogrendszerek, vallások, kultúrák találkozása elkerülhetetlen. A különböző szabályozási szintek mellett az Alaptörvény jelentőségét emelte ki; ebben a miniszter szerint három olyan kulcsfogalom van, amelyek együtt segítenek eligazodni, helyes jogszabályokat alkotni és megfelelő döntéseket hozni. Ezek pedig a szabadság, a felelősség és az emberi méltóság. Ha ez a három vendendő érték egyaránt érvényesül, akkor az egyének és a közösségek is békében fognak élni egymással. Az ember szabadságához és méltóságához is hozzátartozik, hogy hitét, vallását, identitását tiszteletben tartsák. Tehát ezek is ugyanúgy vendendő értékek. Mindehhez azonban mindenkinek az egyéni lelkiismeretére is szükség van: az Alaptörvény, illetve a teljes

jogrendszer is ennek csak a kereteit teremtheti meg. A főszereplő ugyanis maga a jogait gyakorló személy. Ekkor kerül előtérbe újra a vallás, a kultúra, amelyek formálják a lelkiismeretet. Itt lesz hangsúlyos az az „aranyszabály”, amely valamilyen formában minden vallás tanításában ott van, s nem csak egyes civilizációk, hanem az egész emberiség civilizációjának az alapja: ne tedd azt a másikkal, amit nem szeretnél, hogy veled is megtegyenek, de azt viszont igen, amit magadnak is kívánnál. Védj úgy a másik szabadságát, mint a sajátodat; örködj a másik méltóságán úgy, mint a sajátodon. Ősi recept, de a 21. században érdemes lesz újra elővenni és alkalmazni, nem csak egyéneknek, hanem közösségeknek és népeknek egyaránt.

A második előadást *Koltay András* (az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoportjának vezetője, a PPKE JÁK egyetemi docense) tartotta, aki elmondta, hogy blaszfémnek a valamely vallást (annak hittételeit, tisztelt személyiségeit) gyalázó, sértegető, a megtámadott vallás híveit indokolatlanul sértő, megbántó véleményt tekinthetjük. Az ilyen vélemény megítélésekor kiemelt jelentősége van a véleménynyilvánítás stílusának, és háttérbe szorul a kritika tartalma. A blaszfémia korlátozásának kérdése nem az egyházak, felekezetek kritikákkal szembeni védelmének szükségességéről szól. Az előadó az Emberi Jogok Európai Bírósága által eldöntött *Handyside-ügyet* [*Handyside v. the United Kingdom* (no. 5493/72)] idézte, amelynek gyakran emlegetett tétele szerint önmagában a szólás sokkoló, sértő, zavaró jellege nem alapozza meg a szóláskorlátozás lehetőségét. Véleménye szerint nem korlátozhatjuk általában a blaszfém vélemény tartalmát, legfeljebb csak magának a vélemény kifejezésének a módját. Az indokolatlanul sértő, bántó vélemény, amely semmilyen formában nem járul hozzá a közéleti vitákhoz, korlátozható. Az „indokolatlan sértés” mint a szóláskorlátozást megalapozó tényálláselem nem idegen a szólásszabadság más területeitől sem. Koltay András rámutatott, hogy a gyűlöletbeszéd korlátozása mellett egyik fő érv, hogy az az emberi méltósághoz való jogot sérti. Míg a „sérelem” szükségszerűen szubjektív, addig a méltóság az egyén társadalmi pozícióját, egyenlőként való elismerését érinti. A gyűlöletre uszítást nem (vagy nem elsősorban) azért büntetjük, mert az sérti a megtámadott közösség tagjait, hanem azért, mert veszélyezteti jogaik gyakorlását. A jog és a vele járó felelősség kapcsolata vonatkozásában kérdésként vetette fel, hogy a jog biztosítása nem jelenti-e egyben a jog gyakorlójával szembeni türelem, megértés, elfogadás szükségességét is?

Első panelbeszélgetés: filozófiai-történeti megközelítés

A konferencia első panelbeszélgetésének előadásait *René Noualhait* (a Lyoni Egyetem Dijoni részlegének nyugalmazott fakultásalapító rektora) kezdte meg. Felszólalásában a vallások gúnyolódáshoz történő viszonyáról beszélt a Mohamedről készített rajzok kapcsán. Emlékeztetett a történelmi tényre, hogy a konstantinápolyi zsinat kimondta Jézus Krisztusról, hogy „igazi Isten és igazi ember”, ami annak idején hatalmas ábrázolási problémát vetett fel: hogyan ábrázolható az ember az isteniben, és az isteni az emberben? Hiába volt „igazi ember is”, nevetés közben mégsem jelenítették meg (a gyermek Jézus szórakozásáról pedig kevés szó esik az apokrif iratokban). Nyugat-Európában és Québec tartományban aztán a hagyományos vallási keretek összeroppa-

nása a társadalom masszív szekularizációjában öltött testet, amely örömmel élt a karikatúrák nyújtotta lehetőségekkel; a *Charlie Hebdo* is ebből a mozgalmából született, és kezdetektől a határokon egyensúlyozott. Bár az közismert, hogy a legérzékenyebb viták az iszlám vallással kapcsolatos karikatúrákhoz kötődnek – és már a 2005-ös dán Mohamed karikatúra megmutatta, hogy a „képrendőrség” szükség esetén milyen gyorsan összeáll –, az iszlámnak nem minden ága tiltja a Próféta ábrázolását. Vannak azonban az iszlámnak olyan irányzatai, amelyek – a Koránból levezetve – az ilyesmit szégyenletesnek tartják. Nem biztos tehát, hogy a vallásos témájú gúnyolódás a jövőben is olyan magától értetődő és egyszerű lesz, mint az elmúlt évtizedekben. A probléma gyökere az előadó szerint abban áll, hogy a vallásos rend jellegéből adódóan jelképes, a megjelenítések pedig szükségképpen elégtelenek.

A panel második felszólalója *Szombathy Zoltán* (az ELTE BTK egyetemi docense) volt, aki előadásában kifejtette, hogy az utóbbi évek eseményei (például a *Charlie Hebdo*-ügy) irányították a figyelmet az iszlám kultúra blaszfémiaival kapcsolatos érzékenységre. Minthogy a blaszfémia fogalmának nincs egyetlen arab nyelvű megfelelője, az előadás először áttekintette a vonatkozó terminológiákat, majd ezek közül egyet kiemelve (szabb ar-raszúl – a Próféta gyalázása) megvizsgálta a muszlim vallásjogi források – mindenekelőtt al-Kádi Ijád al-Jahszubi műve, a *Kitáb as-sifá* – útmutatásait. Ezután az előadó elemezte a türelmesebb muszlim megközelítések érvelését, s végül a vallásjogi elmélet és a gyakorlat, valamint a jogalkalmazás közti jelentős eltérésekről beszélt. Az előadás bemutatta, hogy a muszlim vallástudósok hogyan használták a muszlim jog egyik alapvető technikáját, a mögöttes szándék (*nijja*) vizsgálatát arra, hogy az elméletileg előírt súlyosabb büntetéseket ne kelljen alkalmazni például blaszfémia-gyanús ügyek esetében.

Szatlóczkyné Gajdóczy Zsuzsanna (ny. főiskolai tanár, a GERFEC magyarországi képviselője) felszólalásának bevezető soraiban Kertész Imre szavait idézi, aki a *Végső kocsmá* című könyvében Európa liberalizmusáról azt állította, hogy gyermeg és öngyilkos. Európa öngyilkos liberalizmusa túlteljesített civilizáció, amely saját ellenességét imádja. Az előadó szerint eme jóslat kezd bekövetkezni, és a globális, mondiale migrációs kérdésekre ugyanilyen válaszokat kell adni. Az előadó szerint a ‘szabadság’ kifejezés nem azonos a szabadossággal és a szabadságnak is van határa. Állítása szerint a mérték egyben maga az érték. A szatírára szüksége van a demokráciának, de a szatírának gyűlöletmentesnek kell lennie. Előadásában mondanivalóját többek között Csontváry Kosztka Tivadar *Baalbek* című festményével illusztrálta. A festmény Baalbek városát, egy napvárost ábrázol, amely tulajdonképpen híd az Eufrátesz és a Nílus között, és a különféle kultúrák közötti transzmissziós szerepe van, ezt a szerepet jelképezi. A Baalbek a rosszul vezetett emberi civilizációnak, a morális válságban lévő civilizációknak a szimbóluma. Az előadó szerint a jelenkor is egy barbarkorszak, amelyben jól megfigyelhető a nyelvek közötti értetlenség. Néha nemcsak az egyik európai nem érti a másikat, de sok esetben ugyanez megtörténhet akár két magyar ember között is. Szükséges a szavak etimológiai értelmezése, valamint a kultúrtörténet, civilizációtörténet, művelődéstörténet másként való alkalmazása is. Az előadó kiemelte, hogy monologizált világunkban a dialógus kiemelten fontos lenne, hogy ha

nem a háborúban fejlődő Európát akarjuk építeni. Másképpen fogalmazva: Európa „identifikációjának revitalizálására” van szükség.

Mezei Balázs (egyetemi tanár, PPKE BTK) prezentációjában elválasztotta egymástól a párizsi merényletet – amelyet állítólag az ottani vicclap vallásellenes megnyilvánulásai váltottak ki – a blaszfémia vallási jelenségétől. Rámutatott arra, hogy az utóbbi kifejezés eredetileg „buta, érdemtelen beszédet” jelentett, és már Platón is az istenekről és a vallásról való méltatlan megnyilvánulásként használta, olykor a „szentségtörés” értelmében. Az Újszövetségben (Márk 3:29) pedig a Szentlélek elleni „káromlásként” jelenik meg, mint olyan bűn, amely nem bocsáttatik meg. A blaszfémia általában megbocsátható – csak a Szentlélek elleni blaszfémia nem. De miben is áll ez a káromlás, a blaszfémia? A bibliai hely szerint egyértelműen az isteni abszolút szabadság kétségbe vonásában, megsértésében, amely szabadság a maga módján valószínűleg az üdvösséget. Fel kell figyelni arra, hogy az említett igehelyen Krisztus csodatevő erejének forrásáról folyik a vita; itt azok követnek el blaszfémiát, akik kétségbe vonják, hogy ez a gyógyító erő a Szentlélek. Filozófiai szempontból fontos felfigyelni arra, hogy Szókratészt olyan vétkéért ítélik halálra, amelyeket ma kapcsolatba hoznánk a blaszfémiával. Még ennél is erősebb azonban, hogy a blaszfémia általános fogalma a kereszténységben pozitív erőként jelenik meg, Isten Fiának megvetése és gyötrelmes kereszthalála formájában. Az, ami más vallási formákban elképzelhetetlen, az a kereszténységben alkotó erő, hiszen a felix culpa által, kegyelemből valósul meg Isten Országáé. Ezzel a blaszfémia kultúrtörténete megváltozik, és a kereszténységet egyfelől a blaszfémia újabbnál újabb formáinak teszi ki, másfelől a kereszténység éppen a blaszfémia felemelője, szublációja. Az előadó szerint a kereszténység ezen sajátossága tette lehetővé a szekularizáció kialakulását, vagyis végeredményben a modernitást. A blaszfémia filozófiai értelme abban áll, hogy szublálható. Mindezt szem előtt tartva mégis azt kell mondanunk, hogy a vallásellenes blaszfémia, amely tagadja a szubláció lehetőségét, súlyosan romboló erő. A jog és az erkölcs a blaszfémiát blokádnak kell hogy tartsák, s ha ez mégsem teljesíthető, biztosítani szükséges a szakrálisba való felemelkedését. A mai nyugati világban ez utóbbi lehetőség nincs jelen, mivel hiányzik az a kontextus, amiben ez a felemelkedés végbemehetne. A kereszténység plauzibilitása korunkban egyre gyengébb, s jelenleg nincs más erő, amely a felemelést társadalmi, morális és egyéni szinten biztosíthatná. Így szabad tere nyílik az értelmetlenül és öncélúan blaszfém megnyilvánulásoknak, amelyek nem csak haragot és bosszúvágyat váltanak ki, hanem a legsúlyosabb politikai manipuláció lehetőségét is megnyitják.

Második panelbeszélgetés: jogi megközelítés

A jogi megközelítést tárgyaló második panelbeszélgetést *Lilia Bensedrine-Thabet* (az Université de Strasbourg tanára) nyitotta meg. Beszédében kifejtette, hogy a világban történt események nem függetleníthetők teljes mértékben egymástól, hiszen a világ egyik pólusán történt fejlemények, negatív történések hatással vannak annak másik felére is. Azonban a felmerülő események megítélése kapcsán mindig a kontextus alapján tudunk ítéletet hozni, ugyanis például van, ahol egy adott esemény provokatív és blaszfém, míg máshol elfogadott, a véleménynyilvánításhoz való jog része lehet. Az

előadó a tunéziai alkotmány rendelkezéseit idézte, amely a vallás tiszteletét és a szólásszabadság együttes érvényesülését az állam pozitív feladatául tűzi, és amely civil kezdeményezésre került az alkotmányba.

Török Bernát (alkotmánybíróági főtanácsadó, a Nemzeti Közszerződési Egyetem tanársegédje) előadásának kezdéseként leszögezte: a szólás okozta ártalom létjogosultsága nem tagadható. Ezt követően azt vizsgálta, hogy a blaszfémia milyen ártalmat eredményezhet mások jogai viszonylatában. Kifejezésre juttatta, hogy a blaszfémia nem személyében támadja az adott embert, hanem a közösséghez tartozás révén válik sérelmessé. Nehéz mércét találni a fájdalom méréséhez, azonban az indíték sohasem lehet az öncélú méregetés.

Schanda Balázs (a PPKE JÁK egyetemi tanára) előadásában a korábbi és a modern szabályozásokat hasonlította össze. Véleménye szerint a korábbi szabályozások Istent védik, míg a jelenkori normák egyértelműen az embert, az ember vallási meggyőződését állítják a középpontba. Előadásában a 30/1992. (V. 26.) számú AB határozatot idézte, amelyben megjelenik egy állítás, miszerint ahol tiltják a szabad szólást, ott nagyobb a blaszfémia előfordulása. Schanda Balázs szerint azonban ez nem jogi érv, és nem is lehet az. Az előadó kifejtette, hogy az államnak felelőssége van arra vonatkozóan, hogy a tévúton járó eszméket korrigálja és jogi keretek között tartsa.

Kukorelli István (az ELTE ÁJK egyetemi tanára) felszólalásában kifejtette, hogy az európai gondolkodásban tulajdonképpen versengő alapjogok közti egyensúlyt keresik a jogalkalmazók. A szóban forgó alapjogok az előadó véleménye szerint (szólásszabadság, valamint a lelkiismereti- és vallásszabadság) között nincsen hierarchia, ezért nehéz feladat az egyensúlyt megtalálni közöttük, és leegyszerűsítve tulajdonképpen egy identitás-értékvita áll fenn e két jog között. A felszólaló szerint az egyháztörténet a blaszfémiához kötődik. Állítása szerint három megoldás fordulhat elő a blaszfém tartalmak megítélése kapcsán: a teljes tiltás, a teljes körű megengedés és a blaszfém tartalmak tiltás nélküli korlátozása. Kukorelli István szerint ez utóbbi lehetőség bizonyulhat *de lege ferenda* valóságos megoldásnak. Előadásának végén a tordai országgyűlés jelentőségét hangsúlyozta, amely egy vallási békeszerződés volt, elhíresült állítása szerint pedig elvi éllel kimondta, hogy toleránsnak kell lenni más vallása iránt. Az előadó prezentációját úgy zárta, hogy ha ez utóbbi tolerancia hiányzik, akkor a jog eszközeivel nehezen tudjuk korrigálni a felmerülő problémákat.

SZEGHALMI Veronika